

США (7,6%). Ще 12 років тому на ЄС припадала лише третина інвестицій в Україну, у 2013 р. - вже три четвертих. До того ж динаміка надходження прямих іноземних інвестицій із ЄС в Україну тривалий час зростає, тоді як із інших країн - сповільнюється. Приплив іноземного капіталу дасть змогу компенсувати втрати від скасування тарифних і нетарифних бар'єрів у торгівлі та забезпечить розвиток конкурентоспроможних виробництв на території України. Створення ПВЗВТ з ЄС стане потужним додатковим аргументом на користь прямих іноземних інвестицій у виробництво товарів чи послуг, орієнтованих на експорт до країн ЄС, використовуючи наявні конкурентні переваги української економіки [4].

Підсумовуючи, слід відзначити, що співпраця між Україною та ЄС у сфері міграції розвивається досить активно та має широкі можливості для подальшого поглиблення, оскільки сторони взаємно зацікавлені в упорядкуванні міграційних потоків.

IV. Висновки. Поглиблена зона вільної торгівлі України з ЄС це вкрай необхідний інструмент, який допоможе надати вагомий позитивний імпульс для розвитку економіки України, здійснити структурні зрушення та підвищити її конкурентоспроможність. Створення ПВЗВТ сприятиме суттєвому поліпшенню доступу українських товарів на європейські ринки, що дозволить збільшити обсяги експорту продукції, гармонізувати технічні норми та стандарти до вимог ЄС, що суттєво вплине на якість українських товарів. Проте найбільшою перевагою все ж можна вважати можливість долучитися до високої культури ефективного ринкового господарювання і підняти до

такого ж рівня власну економіку, шляхом забезпечення прозорості діяльності ключових державних структур, вдосконалення управлінської культури, спрощення умов провадження бізнесу. Ці зміни сприятимуть поживленню ділової активності всередині країни, технічному переоснащенню виробництва та інтеграції української економіки в світову.

1. Вплив створення зони вільної торгівлі на економіку України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://icps.com.ua>.

2. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ier.com.ua>.

3. Гармонізація технічного регулювання, стандартів та оцінки відповідності [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ier.com.ua>

4. ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://eeas.europa.eu>.

5. Інститут народознавства НАН України: дослідження української трудової міграції [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://novisa.org.ua>

6. Торгівля з ЄС в рамках поглибленої та всеохопної угоди про вільну торгівлю [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>

7. Про стан і перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом: Постанова Верховної Ради України від 19.05.2011 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3400-vi>.

The article examines the impact of a FTA between Ukraine and the EU on Ukraine's economy in the context of benefit to bilateral trade in goods and services by eliminating and reducing tariff barriers, harmonization of technical regulations and standards, improving the quality of production, attraction of foreign investments, increased living standards and conditions for the liberalization of the labor force.

УДК 330.368

Морицан О. М., Морицан В. Ф., Стефанишин Б. М.

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Досліджено проблеми тіньової економічної діяльності в Україні, розглянуто різні види тіньової економіки і їх вплив на економічне життя суспільства, запропоновано методи зниження рівня тіньової економіки.

Ключові слова: тіньова економіка, мінімізація, суб'єкти господарювання, економіка, неформальна діяльність, правові норми.

I. Вступ. Тіньова діяльність в економіці - багатогранне явище, яке існує в різних суспільно-політичних умовах. Масштаби її можуть бути різними, але жодній країні не вдалося позбавитися від неї зовсім. Об'єми тіньового сектора в економічно розвинених країнах світу утримуються на рівні, що не має істотного впливу на соціально-економічні процеси в суспільстві (5-12% ВВП).

При розмірах тіньового сектора в 30% ВВП настає критична межа, перевищення якої свідчить про функціонування у країн відтворювальної системи тіньових економічних відносин.

З початку перехідного періоду Україна зіткнулася з проблемою тіньової економіки - не контрольованого суспільством виробництва, розподілу, обміну і споживання товарно-матеріальних цінностей і послуг. Тіньова економіка в Україні перетворилася на одну з найбільших загроз національній безпеці. Її вплив на українське суспільство і державу має комплексний і системний характер.

У сучасному світі з проблемою тінзації економічних процесів стикаються майже всі країни. Це породжує думку про те, що тіньова економічна діяльність виступає як наслідок недосконалості державного контролю в економічній сфері. Тому в даний час цьому явищу приділяється дуже велика увага.

У роботах деяких вітчизняних і зарубіжних економістів наголошується, що тіньова економіка - це економічна діяльність, що суперечить законодавству, тобто вона є сукупністю нелегальних господарських дій, які живлять кримінальні злочини різного ступеня тяжкості.

Згідно іншої точки зору, під тіньовою економікою розуміються не враховані офіційною статистикою і неконтрольовані суспільством виробництво, споживання, обмін і розподіл матеріальних благ.

Кожна з наведених точок зору по-своєму правильна і відображає в тій чи іншій мірі реальні процеси, що спостерігаються в економіці. Вони характеризують тіньову економіку з різних сторін і по суті не суперечать між собою. Значний внесок у вивчення даного питання внесли багато вітчизняних і зарубіжних економістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження даної проблематики знайшло своє відображення у наукових працях вітчизняних науковців, серед яких, зокрема: В. Базилевич, О. Барановський, В. Бородюк, А. Базилук, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, П. Єщенко, Я. Жаліло, В. Засанський, Т. Ковальчук, І. Мазур, В. Мандибура, С. Огреба, О. Пасхавер, В. Попович, Т. Приходько, О. Турчинов, Т. Тищук, А. Чухно та ін.

II. Постановка завдання. Метою статті є дослідження різних видів тіньової економіки

і їх вплив на економічне життя українського суспільства; визначення закономірностей і причин виникнення і розвитку тіньової економіки.

Методологія. Теоретико-методологічною основою даної статті є системно-логічний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, логічне узагальнення результатів праць вітчизняних і зарубіжних вчених, що досліджували явища тіньової економіки.

III. Результати дослідження. Енциклопедичний словник економіки і права надає наступне визначення тіньової економіки: «Тіньова економіка - економічні процеси, які не афішуються, ховаються їх учасниками, не контролюються державою і суспільством, не фіксуються офіційною державною статистикою» [5].

По суті, тіньова складова економіки з'явилася разом з самою економікою, вона завжди існувала і існуватиме, питання лише у тому, в яких масштабах і яку роль вона відіграватиме.

Український тіньовий бізнес, в його сучасних масштабах, бере свій початок від радянської адміністративно-бюрократичної системи з її жорсткими обмеженнями будь-якої свободи економічних дій, котрі провокували появу злочинних діячів, що прагнули обійти ці обмеження. Розвал СРСР сприяв тому, що вже за перші роки незалежності України тіньовий сектор перетворився на один з «провідних» секторів сучасної української економіки.

Сьогодні в суспільстві функціонують дві соціальні підсистеми - офіційна і неофіційна. Перша дотримується правових і моральних норм, друга використовує протиправні методи.

Співвідношення офіційної і неофіційної підсистем свідчить про надзвичайно небезпечну ситуацію, що склалася в державі. Сьогодні, за оцінками зробленими на найвищому державному рівні, неофіційна підсистема є не менш впливовою по масштабах, ніж офіційна.

Тіньовий сектор об'єднує в собі як кримінальну діяльність, пов'язану з насильством і порушенням безпеки життєдіяльності людини (замовні вбивства, торгівля зброєю, наркотиками і людьми, проституція і тому подібне), так і злочини у сфері економічної діяльності (відмивання засобів, корупція, діяльність фіктивних фірм, комп'ютерна злочинність і так далі).

Перш ніж говорити про вивід з тіні підприємницької діяльності, про легалізацію капіта

лів, потрібно проаналізувати причини, чому майже половина підприємств, згідно з офіційними даними (а за неофіційними значно більше) - приховують свої доходи, досліджувати систему, економічне середовище, в якому функціонували і функціонують суб'єкти господарювання в Україні.

Чинники що сприяють розвитку тіньової економіки в Україні, можна поділити на фінансово-економічні, правові, адміністративні та соціально-політичні (Рисунок 1).

Згідно з даними Держкомстату, частина тіні у вітчизняній економіці складає 45,4% від розміру офіційного ВВП. Самим «затіненим» сектором української економіки серед легальних видів діяльності виявилася торгівля - рівень тінізації тут досягає 50% від розміру офіційного ВВП, сформованого в цьому секторі [4].

Наступними по рівню тінізації йдуть сектори будівництва і торгівлі нерухомістю. У цій сфері тіньовим сектором охоплено 37% діяльності.

Третє і четверте місця по ступеню непрозорості займають фінансовий сектор і сільське господарство. У цих галузях приховано 27% діяльності. П'яте місце займає переробна промисловість. У цій галузі в тіні знаходиться

більше п'ятої частині офіційного ВВП [4].

За песимістичними оцінками, частина тіньового обороту на ринках може досягати 90%.

Таким чином, попит переміщується в тіньову економіку, оскільки на сьогодні саме тіньова економіка найактивніше впливає на попит на харчові продукти, на товари першої необхідності.

Швейцарський економіст Дітер Кассел сформував 3 позитивні функції тіньової економіки, які мають стабілізуючий вплив в ринковій економіці:

1) «економічне мастило» - згладжування перепадів в економічній кон'юктурі за допомогою перерозподілу ресурсів між легальною і тіньовою економікою, наприклад, під час кризи;

2) «соціальний амортизатор» - пом'якшення небажаних соціальних суперечностей (зокрема, неформальна зайнятість полегшує матеріальне становище бідних);

3) «вбудований стабілізатор» - тіньова економіка поповнює своїми ресурсами легальну (неофіційні доходи використовуються для закупівлі товарів і послуг в легальному секторі, збільшуючи тим самим споживчий попит).

Чинники що сприяють розвитку тіньової економіки

Правові:

- недосконалість податкової системи;
- суперечності і прогалини в законодавстві;
- відсутність антикорупційної, кримінологічної і ситуативної експертизи проектів нормативних правових актів;
- відсутність державної програми жорсткої системи боротьби з організованою злочинністю, зокрема в економічній сфері;
- незахищеність відкритого ефективного приватного бізнесу від «правоохоронного терору», посягань криміналу і рейдерства «олігархів».

Фінансово-економічні:

- недосконалість податкової системи;
- великомасштабні розкрадання бюджетних коштів;
- архаїчна структура фінансів.

Адміністративні:

- адміністративні бар'єри, що перешкоджають розвитку легального бізнесу;
- некомпетентність державного управлінського апарату;
- відсутність в економіці залежності оплати праці чиновників від конкретних результатів їх роботи.

Соціально-політичні:

- невпевненість підприємців в стабільності ринкового економічного курсу;
- фактичне подвійне оподаткування;
- деградація культури;
- низький рівень соціальних благ, що отричуються найнятими робітниками в легальній економічній діяльності.

Рис. 1. Чинники що сприяють розвитку тіньової економіки

Дестабілізуючий вплив:

1) зниження об'ємів зібраних податків, що у результаті може викликати «банкрутство» держави;

2) дезорганізація виробничого процесу в рамках офіційної економіки;

3) породження конфліктів, що часто вирішуються із застосуванням насильства;

4) «розмитість» соціальних норм в результаті неформальної інституціоналізації безлічі неправомірних економічних дій (наприклад, операції переведення в готівку за фіктивними контрактами).

Позитивна або негативна дія «невидимого» сектора на економіку в цілому залежить від його масштабів. Це можна порівняти з дією щеплення на організм людини, коли від введення невеликого кількості хвороботворних мікроорганізмів виробляється імунітет на дане захворювання.

Позитивний ефект зростає по параболі - темп його зростання сповільнюється із збільшенням відносної величини ТЕ. Зате негативний ефект має яскраво виражену тенденцію до прискореного зростання у міру збільшення ТЕ. У такому разі результуючий ефект спочатку буде мати позитивний знак і рости (ділянка OA), потім його зростання припиниться (у точці A), почнеться процес спаду (ділянка AB), а потім ефект отримає негативне значення, величина якого буде стрімко рости (після точки B).

Ця графічна модель показує важливість контролю масштабів тіньової економічної діяльності. Суспільний добробут максимізується, якщо величина тіньової економіки рівна

OA, оскільки при цьому результуючий ефект має максимально позитивне значення. У крайньому випадку, можна допустити розростання тіньової економіки до величини OB, коли позитивний і негативний ефекти взаємно гасяться. Якщо величина тіньової економіки перевищує OB, то суспільство несе чисті втрати.

Існує декілька підходів до оцінки рівня тінізації економіки України, результати яких радикально відрізняються. За розрахунками Державної служби статистики України обсяг «невидимої» економіки (яка безпосередньо не спостерігається) становив у другій половині 2000-х від 15 до 18% ВВП. Хоча методологія оцінки цього показника гармонізована з міжнародними стандартами, його значення сприймається експертами дещо заниженим. Відповідно до розрахунків Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, обсяг тіньової економіки України у 2004-2011 р. знаходився у діапазоні від 28 до 39% ВВП. Цей показник розраховується різними методами, що дозволяє враховувати розбіжності між доходами та витратами населення, динамікою готівки в обігу та обсягами виробництва, використанням електроенергії та обсягами виробництва, а також динамікою цін факторів виробництва, готової продукції та рентабельністю виробництва [1, ^23].

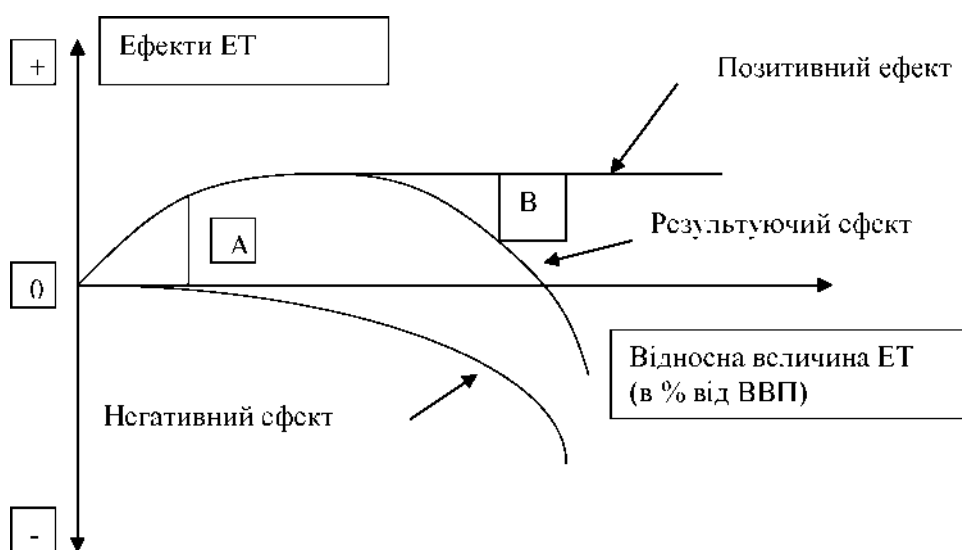

Рис. 2. Залежність відносної величини тіньової економіки до величини валового внутрішнього продукту, позитивний та негативний ефекти

За даними іноземних дослідників рівень тінізації української економіки є ще вищим. Згідно з розрахунками професора Лінцського університету Фрідріха Шнайдера, якими користуються у своїй роботі Світовий банк та Міжнародний валютний фонд, частка тіньової економіки в Україні є найвищою у Європі, склавши у 2011 році 44,1% від офіційного ВВП [2].

досконалість законодавства, висока вартість кредитів, неефективне управління державним майном, низька підприємницька культура, високий рівень корупції, відсутність науково обгрунтованої і ефективної стратегії і програми детінізації економіки України.

В цілому, в контексті проблеми зменшення об'ємів тіньового сектора в Україні, основна увага повинна бути надана таким напрямкам:

Оцінка частки тіньового сектору економіки України, % ВВП [6]:

Роки	Оцінка за методикою Держкомстату	Метод «витрати населення - роздрібний товарообіг»	Електричний метод	Монетарний метод	Метод збитковості підприємств	Метод сукупного попиту сукупної пропозиції	Оцінка проф. Фрідріха Шнайдера
2004	18,9%	33,5%	28,0%	29,5%	25,0%	39,0%	49,0%
2005	18,1%	46,5%	28,0%	25,0%	24,0%	37,0%	48,0%
2006	17,3%	40,5%	27,5%	24,5%	23,5%	33,5%	47,0%
2007	15,5%	38,0%	27,0%	26,0%	24,0%	34,5%	47,0%
2008	15,1%	40,0%	26,0%	38,0%	30,0%	35,5%	46,0%
2009	16,1%	45,0%	35,0%	40,5%	31,0%	30,0%	46,0%
2010	16,5%	44,0%	37,0%	30,0%	31,0%	33,0%	45,0%
2011	16,0%	44,0%	37,5%	27,0%	31,5%	34,0%	44,1%

Рівень і масштаб тіньової економіки негативно впливає на міжнародний імідж України, перешкоджає, а іноді блокує надходження іноземних інвестицій. Іноземні експерти вказали на корумпованість влади як негативний чинник, що впливає на інвестиційну привабливість України. Оцінюючи ситуацію, близько 80% опитаних експертів вважають, що в першу чергу іноземному бізнесу в Україні заважає корумпованість чиновників. Корупція і кримінал також заважають міжнародним контактам, налагодженню міжнародних зв'язків, що може привести до «тихої», але відчутної ізоляції країни на міжнародному рівні.

IV. Висновки. Серед головних причин існування тіньової економіки можна назвати наступні причини. Це криза системи управління, дисбаланс між розвитком продуктивних сил і виробничими відносинами, високі податки, нерівномірний їх розподіл, великий розрив між багатими і бідними шарами населення відсутність середнього класу що має стабілізаційне вплив на суспільство надмірне регулювання підприємницької діяльності, не-

- зміцнення податкової системи і податкової служби на основі змін в податковому законодавстві;

- підвищення прозорості в податковій сфері і належному контролю операцій органів державного управління;

- створенню правового механізму і відповідної інфраструктури для протидії відмиванню засобів, отриманих незаконним шляхом, поверненню незаконно вивезених з України капіталів;

- зміцненню методів управління в державному секторі, а також удосконаленню функціонування державної влади в цілому.

1. Аналітична доповідь «Тіньова економіка в Україні: Масштаби та напрями подолання» - Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2011. - 31 с.

2. Куди йдуть гроші. За обсягом тіньової економіки Україна вибилась у лідери Європи — Корреспондент (26 листопада 2012).

3. Мазур И. И. Условия возникновения и функционирования теневой экономики / И. И. Мазур // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. - Економіка. - 2003. - № 66-67. - С109-112.

4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Енциклопедичний словник економіки і права (2005 р.): [Електронний ресурс] Режим доступу: economy.ua.

6. Тіньова економіка в Україні Електронний ресурс [БНр://ик.кікірейіа.о/шкі/ТшюБа_економіка_Б_Україні](http://www.kikireiia.org/shki/TshoBa_ekonomika_B_Ukraini).

The problems of shadow economic activities in Ukraine are analyzed; different types of shadow economy and their impact on economic life are considered; methods of reduction the shadow economy are proposed.

УДК 339.9 (4-11)

Бурдяк О. М.

СУЧАСНА ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ТА ЇЇ ПРОЯВИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Проаналізовано, що світова економічна криза мала різний вплив на економіку кожної окремо взятої країни, що процес перебудови організації господарської діяльності в посткризовий період повинен враховувати специфіку кожної країни та вести до формування системи регулювання з трьома взаємопов'язаними і скоординованими рівнями: глобальним, регіональним і національним. Автор не виключає й альтернативний сценарій, пов'язаний з поверненням до системи перевірених національних регуляторів, що діють в умовах більшої закритості фінансових ринків і протекціонізму.

Ключові слова: сучасна глобальна економічна криза, антикризові заходи, Центрально-Східна Європа, спад економіки, банківська система, структурні та інституційні реформи.

Постановка проблеми. Будь-яка масштабна економічна криза - це завжди серйозна причина для чергового перегляду результатів соціально-економічних процесів у світі й окремих країнах, а водночас для переосмислення теоретичних шаблонів і перебільшених оцінок можливостей, які склалися в господарській системі. Сучасна глобальна економічна криза - не виняток. Її масштаби і наслідки яскраво свідчать про вступ світового господарства у період ґрунтовної корекції економічної моделі, що діяла до кризи. Тому цілком закономірно, що вона виявилася в центрі уваги міжнародної спільноти, економістів, політиків практично всього світу. Навіть в умовах ослаблення кризових лещат виявлення її причин і проявів як і раніше вимагає аналізу.

Причому найбільш складним питанням в даний час стає пошук ефективних антикризових заходів, завдяки яким повинні вирішувати

тися першочергові завдання подолання кризи з переведенням економіки у фазу зростання. Але й одночасно не можна не задуматися про те, чому прояви кризи в різних країнах різні, як в майбутньому не допускати нових кризових обвалів. А це вже фундаментальні питання про те, чи можна цього домогтися, якщо криза не стане переконливою причиною для розвороту сформованої господарської системи, зміни парадигми розвитку й оновлення самої економіки. Адже одне із значень поняття «криза» якраз пов'язане з його трактуванням як «поворотного пункту».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе теоретичне і практичне значення вказані проблеми мають для української економіки, яка переживає складний, болісний період переходу до нової системи соціально-економічних відносин. Суттєву перешкоду для якісного завершення процесів трансформації в Україні створює недосконалість інституційного середовища. Український економіст, професор І. Й. Малий пише, що «усвідомлення політичною та науковою елітою України значимості інституційних чинників у розвитку національної економіки та розробки шляхів антикризового управління можливе лише за умов розвитку демократії, національної самосвідомості, економічної культури та довіри населення до суспільних інститутів. Тому, цільову спрямованість механізму державного антикризового управління в Україні потрібно підпорядкувати відновленню довіри з боку суб'єктів господарювання до державних та фінансових інститутів» [1, с. 90]. Вважаємо слушною думку І. Й. Малиго, щодо інституту держави, її дієздатності та інших функцій. Синергетичний ефект недовіри дезорганізує суспільство, що веде до архаїчності в організації й управлінні економікою, суттєво знижує її потенційну можливість до самовідтворення